

ЕМПІРИЧНІ ІНДИКАТОРИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТРУКТУРИ ОСОБИСТОСТІ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Хоменко Станіслав Васильович¹

¹ Аспірант факультету психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ (Україна)
ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0002-4827-0467>

UDC: 159.923:355.1-057.36

АНОТАЦІЯ

Передумови. Перелік психодіагностичних показників сам по собі не є емпіричною моделлю. У дослідженні особистості учасників бойових дій потрібно визначити, яку психологічну характеристику вимірює кожен показник, до якого компонента структури вона належить і який статистичний висновок з неї можна зробити.

Мета. Обґрунтувати систему емпіричних індикаторів психологічної структури особистості учасників бойових дій і перевірити її аналітичну придатність.

Методи. Вибірку становили 252 військовослужбовці-чоловіки: по 126 осіб на бойових і тилових посадах. Теоретичну модель операціоналізовано у п'яти блоках: когнітивно-аналітичному, емоційно-регуляторному, мотиваційно-ціннісному, поведінковому та соціально-інтеграційному. Для кількісних показників застосовано критерій Шапіро–Уїлка, U-критерій Манна–Уїтні та ранговий бісеріальний коефіцієнт; для частот – χ^2 Пірсона і V Крамера. Міжблокові кореляції обчислено окремо в кожній групі, а їх відмінності перевірено з-перетворенням Фішера.

Результати. Найвиразніші міжгрупові відмінності стосувалися інтелектуальної продуктивності, внутрішньої і зовнішньої позитивної мотивації, поведінкового уникнення, настороженість та окремі показники соціальних очікувань. Відмінності між міжблоковими кореляціями показали, що актуальні умови служби пов'язані не лише з рівнем окремих характеристик, а й зі способом їх поєднання.

Висновки. Одиницею аналізу має бути психологічна характеристика в межах теоретично визначеного блоку, тоді як методика є засобом її вимірювання. Така операціоналізація поєднує теоретичну модель, цифрові дані та практичні завдання психологічного супроводу.

Ключові слова: військовослужбовці; емпірична операціоналізація; психодіагностичні показники; бойова посада; тилова посада; копінг-стратегії; міжблокові кореляції.

Вступ

Оскільки бойова служба поєднує загрозу життю, дефіцит часу, невизначеність, відповідальність за інших і необхідність зберігати дієздатність за тривалого навантаження, психологічне функціонування військовослужбовця не може бути вичерпно описане окремим симптомом, рисою або тестовою шкалою:

воно одночасно охоплює опрацювання інформації, емоційну регуляцію, мотиваційні підстави діяльності, способи подолання труднощів і взаємодію із соціальним оточенням. Саме така взаємозалежність проявів відповідає розробленому у вітчизняній психології багатовимірному розумінню особистості, у межах якого її генезу, структуру й функціонування розг-

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Stanislav Khomenko

This is an Open Access journal. This work is licensed under a **Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)**.
Link: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

лядають як цілісну систему (Khokhlina, 2016; Maksymenko & Mul, 2009; Rybalka, 2000), а в дослідженнях військовослужбовців бойовий стрес пов'язують не лише з психічними станами, а й із саморегуляцією, мотиваційною спрямованістю, поведінковими стратегіями та якістю соціальних зв'язків (Kolesnichenko, 2018; Prokofieva, 2024; Prykhodko, 2018; Pyroh et al., 2019). Водночас стійкість, збереження функціональності, використання підтримки та посттравматичне зростання, які відображають ресурсний бік адаптації, також утворюють не єдиний показник, а взаємопов'язану конфігурацію характеристик (Bonanno, 2004; Bonanno & Diminich, 2013; Tedeschi & Calhoun, 1996), результати оцінювання яких мають бути переведені у конкретні цілі психологічної допомоги (Borysova, 2023).

Перехід від такого теоретичного уявлення до емпіричних даних, однак, породжує методологічну проблему: коли виклад організовано як послідовний опис методик, дослідницьке завдання непомітно підмінюється характеристикою інструментарію, а зв'язок між структурою особистості й тестовими балами залишається непоясненим. Щоб уникнути цієї підміни, операціоналізація має показувати, яку саме психологічну характеристику репрезентує кожний показник, у якому блоці моделі вона набуває змісту та яка статистична процедура відповідає типу отриманих даних; тому в цій роботі рух від теорії до висновку побудовано за послідовністю «блок – психологічна характеристика – інструмент – емпіричний

показник – статистичний висновок».

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю перейти від фрагментарного опису окремих психодіагностичних показників до цілісного аналізу психологічної структури особистості учасників бойових дій. Обраний підхід дає змогу визначити особливості поєднання окремих психологічних характеристик залежно від актуальних умов військової служби, що є важливим для обґрунтування диференційованих напрямів психологічного супроводу військовослужбовців.

Виходячи з окресленої проблеми, метою статті визначено обґрунтування системи емпіричних індикаторів психологічної структури особистості учасників бойових дій та перевірку її аналітичної придатності, що передбачало операціоналізацію теоретичної моделі у взаємопов'язаних змістових блоках, установлення для кожного з них вимірюваних характеристик, психодіагностичних інструментів і цифрових показників, узгодження кількісних, категоріальних і кореляційних даних із відповідними статистичними процедурами, а також перевірку міжгрупової чутливості індикаторів і відмінностей у конфігурації міжблокових зв'язків.

Методи

Дослідження було організоване за поперечним порівняльним дизайном і охопило 252 військовослужбовців-чоловіків із досвідом виконання службово-бойових завдань, із яких 126 на момент обстеження обіймали бо-

йові посади, а 126 проходили службу в забезпечувальних підрозділах. Формуючи ці групи за функціональним маркером, зафіксованим у масиві даних, ми порівнювали актуальні умови служби, а не військовослужбовців «із бойовим досвідом» і «без бойового досвіду»; через поперечний характер дизайну встановлені відмінності не можна тлумачити як індивідуальні зміни, спричинені переходом з однієї посади на іншу. Для розширення порівняльного контексту враховано також спосіб залучення до військової служби – добровільний ($n = 62$) або за мобілізацією ($n = 67$), військове звання, тривалість служби, наявність нагород і дисциплінарних стягнень, однак ці ознаки аналізувалися окремо від основного групування.

Теоретичною основою операціоналізації слугувала багатовимірна модель особистості В. В. Рибалки (Rybalka, 2000), компонен-

ти якої було співвіднесено не з окремими методиками, а з функціями психологічних характеристик у військовій діяльності. За цією логікою когнітивно-аналітичний блок відображав опрацювання інформації та прийняття рішень; емоційно-регуляторний – стійкі емоційні схильності й поточні стани; мотиваційно-ціннісний – джерела активності, цінності та відповідальність; поведінковий – способи подолання й реагування; соціально-інтеграційний – очікування, доступну підтримку та характер міжособистісної взаємодії.

Добір інструментів здійснювали відповідно до визначених функцій, співвідносячи базові психодіагностичні конструкти з першоджерелами відповідних традицій: 16-факторною моделлю (Cattell et al., 1993), моделлю екстраверсії та нейротизму (Eysenck & Eysenck, 1975), міжособистісною циркумплек-

Таблиця 1

Матриця операціоналізації психологічної структури особистості учасників бойових дій

Блок	Психологічні характеристики	Інструменти та цифрові індикатори
Когнітивно-аналітичний	Інтелектуальна продуктивність, темп і точність операцій, логічне узагальнення, когнітивна гнучкість, відкритість до змін.	Короткий орієнтувальний тест / адаптований тест Вандерліка; когнітивно релевантні показники 16PF. Індикатори: загальний бал інтелектуальної продуктивності, рівневі категорії, фактори В, М і Q1.
Емоційно-регуляторний	Ситуативна й особистісна тривожність, нейротизм, емоційна стійкість, фрустрація, ригідність, актуальний стан.	Шкала реактивної та особистісної тривожності Спілбергера–Ханіна; EPI; методика Уессмана–Рікса; самооцінка психічних станів; фактори С, О і Q4 16PF. Індикатори: бали шкал та нормативні рівні.
Мотиваційно-ціннісний	Внутрішня, зовнішня позитивна й негативна мотивація, мотивація успіху / уникнення невдачі, цінності, локус контролю.	Методика К. Замфір у модифікації А. Реана; мотивація успіху А. Реана; профіль цінностей Ш. Шварца; локус контролю Є. Ксенофонтової. Індикатори: шкальні бали, тип мотиваційного комплексу, інтернальність.
Поведінковий	Копінг-стратегії, форми агресивного реагування, самоконтроль, комунікативні й організаторські прояви.	COPE; методика Басса–Даркі; КОС; поведінково релевантні показники EPI та 16PF. Індикатори: бали копінгів і форм агресії, комунікативні та організаторські схильності, фактори Е, G і Q3.
Соціально-інтеграційний	Соціальні очікування, підтримка, міжособистісна взаємодія, комунікативні й організаторські схильності, групова включеність.	Рівень соціальних очікувань І. Поповича; методика Т. Лірі; багатовимірна шкала соціальної підтримки; соціально релевантні фактори 16PF. Індикатори: шкальні бали, октанти, джерела підтримки, фактори А, F, H, I, L, N і Q2.

сною діагностикою (Leary, 1957), оцінюванням форм ворожості й агресії (Buss & Durkee, 1957) та розмежуванням стану і властивості

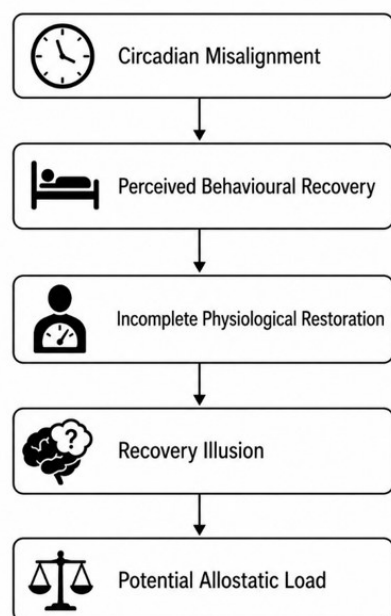


Figure 1 represents Following circadian misalignment, individuals may perceive themselves as recovered based on behavioural indicators such as restored sleep schedules and reduced subjective fatigue (Caruso, 2014; Kalkanis et al., 2023). However, physiological restoration may remain incomplete despite apparent behavioural recovery (Grimaldi et al., 2016). This proposed mismatch forms the basis of the Recovery Illusion Framework, a conceptual model suggesting that repeated cycles of circadian disruption and incomplete physiological restoration may contribute to the potential accumulation of allostatic load over time (McEwen, 1998; Juster et al., 2010).

тривожності (Spielberger et al., 1983). При цьому показник зараховували до певного блоку лише за умови змістової відповідності його функції, однозначності правила розрахунку й можливості психологічної інтерпретації, тому одна методика могла бути представлена в кількох блоках тільки різними, окремо обґрунтованими показниками.

У межах цього поведінкові індикатори спиралися на транзакційне розуміння стресу й

копінгу, за яким стратегія формується у взаємодії ситуаційних вимог та оцінки доступних ресурсів (Lazarus & Folkman, 1984), а використання COPE дало змогу розрізнити активне подолання, планування, звернення по підтримку, прийняття, заперечення й поведінкове уникнення (Carver et al., 1989). Соціальну підтримку водночас розглядали не як фоновий демографічний параметр, а як самостійний ресурс із сімейним, дружнім і значущим міжособистісним вимірами (Zimet et al., 1988), тоді як мотиваційно-ціннісний блок поєднував джерела професійної активності, відповідальність і ціннісні пріоритети, узгоджуючись із трактуванням цінностей як транситуативних орієнтирів вибору (Schwartz, 1992), а локусу контролю – як узагальненого очікування щодо джерела підкріплення (Rotter, 1966).

Послідовність статистичного аналізу визначалася типом емпіричного показника. Для кількісних змінних обчислювали обсяг валідних спостережень, середнє, стандартне відхилення, медіану й квартилі, після чого нормальність розподілу перевіряли критерієм Шапіро–Уїлка (Shapiro & Wilk, 1965) окремо в кожній групі. Оскільки серед 102 проаналізованих показників не було таких, для яких нормальність одночасно підтверджувалася б в обох групах, або ж шкали мали дискретний характер, у всіх основних порівняннях застосовано U-критерій Манна–Уїтні, а силу відмінності оцінено ранговим бісеріальним коефіцієнтом $r_{\text{ф}}$, де додатний знак відповідав вищим рангам бойової групи, а від’ємний – ти-

лової. Категоріальні дані аналізували за допомогою χ^2 -критерію Пірсона та V Крамера; при цьому описові характеристики, статистичну значущість і розмір ефекту тлумачили сукупно, не відокремлюючи точне р-значення від величини ефекту й змістової узгодженості результату, а порівняння добровольців і мобілізованих розглядали як розвідувальні через множинність перевірок.

На наступному етапі, спрямованому вже не на рівень окремих характеристик, а на спосіб їх поєднання, кореляційний аналіз проводили лише між показниками різних блоків: коефіцієнти Пірсона обчислювали окремо для

бляли конфіденційно. Назви військових підрозділів й інші відомості, за якими можна ідентифікувати учасників або службову інформацію, не фіксували в рукописі.

Обмеження дослідження

Поперечний дизайн дає змогу встановити міжгрупові відмінності, однак не дозволяє робити висновки про їх причинну зумовленість бойовим досвідом або простежувати індивідуальну динаміку психологічних характеристик. Поділ на бойову й тилуову групи здійснено за актуальною службовою функцією, яка не відображає тривалості та інтенсив-

Таблиця 2.

Правила переходу від цифрового індикатора до статистичного висновку

Тип даних	Підготовка	Статистичний висновок
Кількісна шкала	Описові статистики + Шапіро-Уїлк	Один міжгруповий критерій: $t + d$ Коена або $U + r$ рангово-бісеріальний.
Рівні / категорії	Частоти й відсотки в межах груп	χ^2 Пірсона; V Крамера; за розріджених клітин – об'єднання змістово близьких категорій або точний тест.
Показники різних блоків	Теоретично визначені міжблокові пари; окремі масиви для бойової й тилуової груп	Кореляції Пірсона; внутрішньометодичні кореляції не аналізуються
Дві незалежні кореляції	r у бойовій і тилуовій групах	z Фішера з урахуванням n кожної групи; розбіжність кореляцій інтерпретується як структурна, не причинова.
Множинні перевірки	Точні р-значення, напрям і розмір ефекту; змістова узгодженість результату	Обережна інтерпретація; додаткові групові порівняння розглядаються як розвідувальні

бойової й тилуової груп, після чого відмінність двох незалежних кореляцій перевіряли з-перетворенням Фішера (Fisher, 1921) з урахуванням чисельності кожної вибірки.

Етичні засади

Опитування проводили дистанційно за допомогою Google Forms. Участь була добровільною; відповіді збирали анонімно та обро-

ності попередньої бойової експозиції. Дані отримано за допомогою методик самооцінювання, тому вони можуть залежати від соціально бажаного реагування. Крім того, вибірку становили військовослужбовці-чоловіки, що обмежує можливість поширення результатів на військовослужбовиць.

Результати

Застосована операціоналізація змінила саму одиницю аналізу: нею стала психологічна характеристика в межах певної функціональної ланки, а методика виконувала роль засобу вимірювання. Внаслідок цього один блок міг об'єднувати показники кількох інструментів, якщо вони стосувалися спільної функції, тоді як показники однієї методики розподілялися між різними блоками; подальший виклад результатів тому послідовно поєднує зміст характеристики, напрям міжгрупової відмінності, її статистичну значущість і розмір ефекту.

Початковий рівень порівняння, представлений когнітивно-аналітичним блоком, засвідчив вищу інтелектуальну продуктивність у бойовій групі: $M = 19,91$, $Me = 17$ ($n = 125$) проти $M = 15,09$, $Me = 10$ ($n = 126$) у тиловій ($U = 5497,0$; $p < 0,001$; $r_{\text{гф}} = 0,302$), причому відмінність чисельності зумовлена одним пропущеним значенням. Водночас неоднаковими виявилися й рівневі розподіли, $\chi^2(4) = 34,43$; $p < 0,001$; $V = 0,370$, а отже, зафіксо-

ваний ефект охоплює не лише центральну тенденцію, а й частки військовослужбовців із різними рівнями показника.

Переходячи від опрацювання інформації до емоційної регуляції, бачимо інше співвідношення показників: у бойовій групі нейротизм за ЕРІ був нижчим ($M = 10,70$ проти $12,71$; $U = 6385,0$; $p = 0,007$; $r_{\text{гф}} = -0,196$), тоді як енергійність – вищою ($M = 5,65$ проти $5,14$; $U = 6384,5$; $p = 0,008$; $r_{\text{гф}} = 0,189$). Оскільки розподіли рівнів також відрізнялися як для нейротизму, $\chi^2(2) = 11,40$; $p = 0,003$; $V = 0,213$, так і для інтегральних рівнів емоційного стану, $\chi^2(3) = 15,57$; $p = 0,001$; $V = 0,249$, інтерпретація цього блоку потребує одночасного врахування стійкої емоційної схильності, актуального самопочуття та представленості ризикових рівнів.

З емоційно-регуляторними відмінностями узгоджується, хоча й не дублює їх, конфігурація мотиваційно-ціннісного блоку, у якому найбільші ефекти стосувалися зовнішньої позитивної мотивації ($M = 3,26$ проти

Table 1. Major physiological processes involved in normal sleep-related recovery.

System	Recovery Function During Sleep	Key Indicators	References
Autonomic	Parasympathetic predominance and sympathetic withdrawal	Heart rate variability (HRV)	Somers et al. (1993); Tobaldini et al. (2013)
Cardiovascular	Reduced cardiovascular workload; blood pressure dipping	Blood pressure, heart rate	Somers et al. (1993)
Neuroendocrine	Hormonal regulation and stress pathway recovery	Norepinephrine, cortisol	Dibner et al. (2010); Van Cauter et al. (2007)
Metabolic	Energy regulation and glucose homeostasis	Insulin sensitivity	Dibner et al. (2010); Van Cauter et al. (2007)
Immune	Cellular repair and systemic immune regulation	Inflammatory markers	Czeisler & Gooley (2007)

HRV, heart rate variability; NREM, non-rapid eye movement; REM, rapid eye movement.

2,54; $U = 4276,0$; $p < 0,001$; $r_{\text{тб}} = 0,461$) та внутрішньої мотивації ($M = 3,78$ проти $2,97$; $U = 4703,0$; $p < 0,001$; $r_{\text{тб}} = 0,408$), вищих у бойовій групі. Відмінність розподілу типів мотиваційного комплексу, $\chi^2(3) = 26,49$; $p < 0,001$; $V = 0,324$, додатково свідчить, що йдеться про неоднакове поєднання джерел професійної активності, а не про лінійно «кращу» чи «гіршу» мотивацію.

Однак мотиваційні ресурси не визначають поведінкової відповіді однозначно, що видно з одночасної представленості ресурсних і ризикових способів реагування. У бойовій групі частіше використовували емоційну соціальну підтримку ($M = 9,31$ проти $8,04$; $U = 5604,5$; $p < 0,001$; $r_{\text{тб}} = 0,294$), заперечення ($M = 7,91$ проти $6,70$; $U = 5786,0$; $p < 0,001$; $r_{\text{тб}} = 0,271$) та поведінкове уникнення проблеми ($M = 8,19$ проти $6,35$; $U = 4897,0$; $p < 0,001$; $r_{\text{тб}} = 0,383$), тоді як активне опанування було виразнішим у тилівій групі ($M = 12,94$ проти $12,12$; $U = 6417,5$; $p = 0,008$; $r_{\text{тб}} = -0,192$). Те, що для емоційної підтримки $\chi^2(2)$ становив $34,66$ ($p < 0,001$; $V = 0,371$), а для поведінкового уникнення – $28,15$ ($p < 0,001$; $V = 0,334$), підтверджує відмінності не лише середніх рангів, а й представленості відповідних рівнів.

Завершує послідовність блоків соціально-інтеграційний рівень, у межах якого бойова група характеризувалася вищими зведеним рівнем соціальних очікувань ($M = 74,74$ проти $70,98$; $U = 6284,5$; $p = 0,004$; $r_{\text{тб}} = 0,208$), обізнаністю щодо очікуваного перебігу подій ($M = 22,17$ проти $20,48$; $U = 6209,0$; $p = 0,003$; $r_{\text{тб}} =$

$0,218$) та рівнем очікуваного ставлення інших ($M = 13,25$ проти $11,98$; $U = 5950,0$; $p < 0,001$; $r_{\text{тб}} = 0,250$). Поряд із цим одним із найпомітніших ефектів була настороженість за фактором L ($M = 5,52$ проти $4,53$; $U = 5370,0$; $p < 0,001$; $r_{\text{тб}} = 0,324$), через що отримані відмінності доцільно пов'язувати не просто з кількістю контактів, а зі способом оцінювання соціального середовища.

Коли ж аналіз було перенесено з окремих показників на міжблокову організацію, виявилось, що з 78 теоретично визначених пар у 27 випадках різниця між кореляціями досягла $p < 0,05$. Найвиразніше розходження стосувалося зв'язку загальної інтернальності з підтримкою близьких людей: у бойовій групі $r = 0,215$ ($p = 0,015$), тоді як у тилівій $r = 0,747$ ($p < 0,001$); $z = -5,86$; $p < 0,001$; подібне співвідношення встановлено і для підтримки сім'ї – $r = 0,184$ проти $r = 0,708$; $z = -5,46$; $p < 0,001$. Цю закономірність продовжує зв'язок поведінкового уникнення з підтримкою близьких людей, який у тилівій групі був помірним і значущим ($r = 0,434$; $p < 0,001$), а в бойовій – слабким і статистично незначущим ($r = -0,074$; $p = 0,409$), $z = -4,23$; $p < 0,001$; відрізнявся також зв'язок нейротизму з активним опануванням – $r = 0,008$ у бойовій та $r = 0,497$ у тилівій групі ($z = -4,21$; $p < 0,001$).

Отже, якщо середні значення й частотні розподіли дають змогу встановити, які характеристики та рівні переважають у кожній групі, то міжблокові кореляції відображають спосіб їх поєднання, а z-перетворення Фішера

Table 2. Key evidence relevant to physiological recovery following circadian misalignment.

Study	Population	Exposure	Recovery Marker	Principal Finding
Grimaldi et al. (2016)	Healthy young adults	Sleep restriction + circadian misalignment	HRV	Persistent reduction in vagally mediated HRV during re-aligned sleep
Grimaldi et al. (2016)	Healthy young adults	Sleep restriction + circadian misalignment	Nocturnal urinary norepinephrine excretion	Elevated nocturnal norepinephrine during circadian misalignment
Boudreau et al. (2013)	Night-shift workers	Night-shift adaptation	Autonomic modulation	Incomplete circadian adaptation observed

HRV = heart rate variability.

– статистичну відмінність сили цих зв'язків у двох незалежних вибірках. Саме тому однакові характеристики можуть посідати неоднакове місце в системі особистісної регуляції за різного службового контексту, хоча велика кількість проаналізованих пар вимагає відтворення результатів у незалежній вибірці та не дає підстав для причинного тлумачення.

Щоб з'ясувати, чи розширює спосіб залучення до військової служби пояснювальні можливості основного групування, було проведено розвідувальне порівняння добровольців і мобілізованих. Найбільший ефект стосувався придушення конкуруючої діяльності, виразнішого в мобілізованих ($M = 12,33$ проти $9,74$; $U = 976,5$; $p < 0,001$; $r_{\text{гф}} = -0,523$); у них же були вищими інтернальність у сфері досягнень ($M = 5,94$ проти $4,55$; $U = 1113,0$; $p < 0,001$; $r_{\text{гф}} = -0,456$) та альтруїстичний тип міжособистісної взаємодії ($M = 5,70$ проти $3,03$; $U = 573,0$; $p < 0,001$; $r_{\text{гф}} = -0,475$), тоді як добровольці мали вищу реактивну тривожність ($M = 50,53$ проти $44,36$; $U = 1143,0$; $p < 0,001$; $r_{\text{гф}} = 0,441$).

Обговорення

У сукупності отримані дані підтверджують доцільність розглядати психологічну структуру особистості учасника бойових дій не як суму тестових профілів, а як систему характеристик, між якими змінюються і рівневі співвідношення, і спосіб взаємозв'язку. Хоча міжгрупові відмінності простежувалися в кожному з п'яти блоків, неоднакові напрям і сила ефектів, доповнені відмінностями між кореляціями, свідчать не про єдиний наслідок службових умов, а про різну організацію адаптаційних ресурсів і ризиків, що узгоджується з багатовимірним розумінням особистості (Rybalka, 2000; Maksymenko & Mul, 2009) та трактуванням бойового стресу як чинника, пов'язаного зі станами, регуляцією й адаптаційною поведінкою (Prykhodko, 2018; Usyk, 2024). Так, вищу інтелектуальну продуктивність бойової групи можна пов'язувати з професійним добром, тренуванням, актуальною мобілізацією ресурсів або їх поєднанням, однак поперечний дизайн не дає змоги приписати цей ефект безпосередньо бойовому досвіду; так само нижчий нейротизм не означає відсут-

ності психологічного ризику, оскільки в цій групі частіше виявлялися заперечення й поведінкове уникнення. Отже, зовнішня функціональність може співіснувати з внутрішнім напруженням і відкладеними наслідками, а резильєнтність доцільно розуміти як траєкторію адаптації, а не як нечутливість до стресу (Bonanno, 2004).

Подібної контекстуалізації потребують і мотиваційно-поведінкові результати. Виразніше поєднання внутрішньої та зовнішньої позитивної мотивації в бойовій групі відповідає діяльності, у якій особистісний сенс, професійна відповідальність, групові норми й визнання діють одночасно, тоді як сильніший зв'язок інтернальності із сімейною та міжособистісною підтримкою в тилівій групі показує, що мотиваційні характеристики набувають змісту лише у взаємодії із соціальними ресурсами. Водночас поєднання шкального і частотного аналізу в поведінковому блоці, особливо щодо уникнення, дало змогу побачити і зсув центральної тенденції, і неоднакову представленість рівнів, тобто перейти від узагальненого «профілю методики» до точнішого опису групової структури. Така обережність принципова, адже в транзакційній моделі копінгу одна й та сама дія може бути ситуативно корисною, але набувати ризикового значення за ригідного або тривалого використання (Lazarus & Folkman, 1984), тому групові відмінності окреслюють напрями психологічного супроводу, не підмінюючи індивідуальної діагностики.

Практична цінність запропонованої моделі полягає, таким чином, у можливості добирати мішені психологічного супроводу за функціональними зонами й водночас урахувати зв'язки між ними: когнітивно-аналітичні індикатори орієнтують на роботу з перевантаженням і прийняттям рішень, емоційно-регуляторні – на розмежування поточного стану та стійких схильностей, мотиваційно-ціннісні – на підтримання сенсу й суб'єктної відповідальності, поведінкові – на розширення репертуару подолання, а соціально-інтеграційні – на оцінювання доступної підтримки і труднощів реінтеграції. На відміну від уніфікованого набору рекомендацій, така логіка дає змогу поєднати диференційовані напрями допомоги з комплексними моделями супроводу військовослужбовців і ветеранів (Kokun et al., 2023).

Висновки

1. Емпіричну модель психологічної структури особистості учасників бойових дій побудовано через операціоналізацію теоретичних компонентів, а не через послідовність психодіагностичних методик. Обґрунтовано п'ять взаємопов'язаних блоків: когнітивно-аналітичний, емоційно-регуляторний, мотиваційно-ціннісний, поведінковий і соціально-інтеграційний.

2. Для кожного блоку визначено вимірювані характеристики, інструменти, цифрові індикатори та статистичні процедури. Одиницею висновку є конкретна психологічна характеристика.

ктеристика в межах блоку; методика є інструментом її вимірювання.

3. Емпірична перевірка на вибірці 252 військовослужбовців (126 осіб у бойовій і 126 у тилівій групі) показала чутливість індикаторів усіх блоків. Поєднання описових статистик, U-критерію Манна–Уїтні, рангового бісеріального коефіцієнта, χ^2 Пірсона та V Крамера дозволило разом оцінити центральну тенденцію, силу відмінності й структуру рівнів.

4. Міжблокові кореляції та їх зіставлення за z-перетворенням Фішера виявили різну конфігурацію зв'язків у бойовій і тилівій групах. Найбільші розходження стосувалися зв'язків інтернальності із соціальною підтримкою, а також емоційних характеристик із поведінковими стратегіями.

5. Актуальність одержаних результатів полягає в можливості комплексно оцінювати не лише рівень окремих психологічних характеристик учасників бойових дій, а й особливості їх поєднання за різних умов військової служби. Запропонована система емпіричних індикаторів створює підґрунтя для визначення диференційованих напрямів психологічного супроводу з урахуванням когнітивно-аналітичних, емоційно-регуляторних, мотиваційно-ціннісних, поведінкових і соціально-інтеграційних характеристик військовослужбовців.

Перспективи подальших досліджень

Перспективи подальших досліджень полягають у перевірці запропонованої емпіри-

чної моделі в лонгітюдному дизайні, уточненні тривалості й інтенсивності бойової експозиції та відтворенні одержаних результатів на незалежній вибірці. Доцільно також залучити до дослідження військовослужбовців і проаналізувати взаємодію актуальної посади, попереднього бойового досвіду, тривалості служби та способу залучення до війська.

References :

- Bonanno, G. A. (2004). Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*, 59(1), 20–28. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.1.20>
- Bonanno, G. A., & Diminich, E. D. (2013). Annual Research Review: Positive adjustment to adversity-Trajectories of minimal-impact resilience and emergent resilience. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54(4), 378–401. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12021>
- Borysova, O. O. (2023). Psykhoedukatsiini modeli v protsesi psykholeabilitatsii uchasykh boiovykh dii: Poniattia ta funktsii, pryklad [Psychoeducational models in the psychological rehabilitation of combatants: Concept, functions, and an example]. *Naukovi Visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriya: Psykholohiia*, 3, 7–12. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.3.1> [in Ukrainian].
- Buss, A. H., & Durkee, A. (1957). An inventory for assessing different kinds of hostility. *Journal of Consulting Psychology*, 21(4), 343–349. <https://doi.org/10.1037/h0046900>
- Carver, C. S., Scheier, M. F., & Weintraub, J. K. (1989). Assessing coping strategies: A theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(2), 267–283. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.56.2.267>
- Cattell, R. B., Cattell, A. K., & Cattell, H. E. P. (1993). 16PF fifth edition questionnaire. Institute for Personality and Ability Testing.
- Eysenck, H. J., & Eysenck, S. B. G. (1975). *Manual of the Eysenck Personality Questionnaire*. Hodder & Stoughton.
- Fisher, R. A. (1921). On the probable error of a coefficient of correlation deduced from a small sample. *Metron*, 1, 3–32.
- Khokhlina, O. P. (2016). Problema struktury osobystosti u psykholohii [The problem of personality structure in psychology]. *Yurydychna Psykholohiia*, 2(19), 20–31 [in Ukrainian].
- Kokun, O. M., Pishko, I. O., Lozinska, N. S., Oliynyk, V. O., Khoruzhyi, S. M., Larionov, S. O., & Syrysia, M. V. (2023). Osoblyvosti

- nadання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами [Features of psychological assistance provided by civilian psychologists to service members, veterans, and their families] [Methodological guide]. Kyiv [in Ukrainian].
- Kolesnichenko, O. S. (2018). Zasady boiovoi psykholohichnoi travmatyzatsii viiskovosluzhbovtiv [Foundations of combat-related psychological traumatization of service members]. FOP Brovin O. V. [in Ukrainian].
- Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). Stress, appraisal, and coping. Springer.
- Leary, T. (1957). Interpersonal diagnosis of personality: A functional theory and methodology for personality evaluation. Ronald Press.
- Maddi, S. R. (2004). Hardiness: An operationalization of existential courage. *Journal of Humanistic Psychology*, 44(3), 279–298. <https://doi.org/10.1177/0022167804266101>
- Maksymenko, S. D., & Mul, S. A. (2009). Struktura osobystosti: Teoretyko-metodolohichniy aspekt [Personality structure: A theoretical and methodological perspective]. *Problemy Suchasnoi Psykholohii*, 6(1), 3–13 [in Ukrainian].
- Prokofieva, L. O. (2024). Vplyv boiovoho stresu na psykholohichnyi stan uchasykiv boiovykh dii [The impact of combat stress on the psychological state of combatants]. *Habitus*, 58, 239–243. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.58.40> [in Ukrainian].
- Prykhodko, I. (2018). Systema profilaktyky ta kontroliu boiovoho stresu u viiskovosluzhbovtiv [A system for the prevention and control of combat stress among service members]. *Visnyk Natsionalnoi Akademii Derzhavnoi Prykordonnoi Sluzhby Ukrainy*, 1, 2–18 [in Ukrainian].
- Pyroh, H. V., Shmyhliuk, O. H., & Horbachuk, Yu. O. (2019). Osoblyvosti psykholohichnykh staniv uchasykiv antyterrorystychnoi operatsii / operatsii obiednanykh syl [Psychological states of participants in the Anti-Terrorist Operation / Joint Forces Operation]. *Teoriia i Praktyka Suchasnoi Psykholohii*, 3(2), 130–134 [in Ukrainian].
- Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs: General and Applied*, 80(1), 1–28. <https://doi.org/10.1037/h0092976>
- Rybalka, V. V. (2000). Psykholohichna struktura osobystosti [Psychological structure of personality]. In Yu. L. Trofimov (Ed.), *Psykholohiia [Psychology]* (pp. 116–122). Lybid [in Ukrainian].
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1–65. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)
- Shapiro, S. S., & Wilk, M. B. (1965). An analysis of variance test for normality (complete samples). *Biometrika*, 52(3/4), 591–611. <https://doi.org/10.2307/2333709>
- Spielberger, C. D., Gorsuch, R. L., Lushene, R., Vagg, P. R., & Jacobs, G. A. (1983). *Manual for the State-Trait Anxiety Inventory*. Consulting Psychologists Press.
- Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (1996). The Posttraumatic Growth Inventory: Measuring the positive legacy of trauma. *Journal of Traumatic Stress*, 9(3), 455–471. <https://doi.org/10.1007/BF02103658>
- Usyk, D. B. (2024). Psykholohichni osoblyvosti dezadaptatsii viiskovosluzhbovtiv – uchasykiv boiovykh dii [Psychological features of maladjustment among service members who participated in combat]. *Slobozhanskyi Naukovyi Visnyk*, 1, 183–189. <https://doi.org/10.32782/psyspu/2024.1.32> [in Ukrainian].
- Zimet, G. D., Dahlem, N. W., Zimet, S. G., & Farley, G. K. (1988). The Multidimensional Scale of Perceived Social Support. *Journal of Personality Assessment*, 52(1), 30–41. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa5201_2

Хоменко Станіслав Васильович

Аспірант факультету психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ (Україна)

ЕМПІРИЧНІ ІНДИКАТОРИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТРУКТУРИ ОСОБИСТОСТІ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

АНОТАЦІЯ

Передумови. Психологічне функціонування військовослужбовців в умовах бойової діяльності охоплює взаємопов'язані когнітивні, емоційно-регуляторні, мотиваційно-ціннісні, поведінкові та соціальні характеристики. Водночас представлення результатів психодіагностики як сукупності окремих тестових показників обмежує можливості системного аналізу особистості та ускладнює визначення того, які саме психологічні характеристики репрезентують отримані емпіричні дані. Це актуалізує необхідність теоретично обґрунтованої операціоналізації психологічної структури особистості учасників бойових дій.

Мета. Обґрунтувати систему емпіричних індикаторів психологічної структури особистості учасників бойових дій та перевірити її аналітичну придатність шляхом встановлення міжгрупових відмінностей і особливо-

стей міжблокової організації психологічних характеристик залежно від актуальних умов військової служби.

Методи. Застосовано поперечний порівняльний дизайн. Вибірку становили 252 військовослужбовці-чоловіки з досвідом виконання службово-бойових завдань: 126 осіб на бойових і 126 — на тилкових посадах. Теоретичну модель операціоналізовано у п'яти взаємопов'язаних блоках: когнітивно-аналітичному, емоційно-регуляторному, мотиваційно-ціннісному, поведінковому та соціально-інтеграційному. Для аналізу кількісних показників застосовано критерій Шапіро–Уїлка, U-критерій Манна–Уїтні та ранговий бісеріальний коефіцієнт ефекту; категоріальних даних — χ^2 Пірсона та V Крамера. Міжблокові кореляції розраховували окремо для бойової і тилової груп, а відмінності між ними перевіряли за допомогою z-перетворення Фішера.

Результати. Міжгрупові відмінності встановлено в усіх п'яти функціональних блоках. У військовослужбовців на бойових посадах виявлено вищу інтелектуальну продуктивність ($r_{tb} = .302$), внутрішню ($r_{tb} = .408$) і зовнішню позитивну мотивацію ($r_{tb} = .461$), частіше використання емоційної соціальної підтримки ($r_{tb} = .294$) та поведінкового уникнення ($r_{tb} = .383$), а також вищі показники соціальних очікувань і настороженості. У тилловій групі активне опанування було виразнішим ($r_{tb} = -.192$). Із 78 теоретично визначених міжблокових пар у 27 випадках встановлено статистично значущі відмінності між груповими кореляціями. Найбільші розбіжності стосувалися зв'язків інтернальності із соціальною підтримкою та емоційних характеристик із поведінковими стратегіями. Отримані результати вказують, що актуальні умови служби пов'язані не лише з рівнем окремих психологічних характеристик, а й із конфігурацією їх взаємозв'язків.

Висновки. Запропонована операціоналізація дає змогу перейти від фрагментарного аналізу психодіагностичних показників до системного дослідження психологічної структури особистості військовослужбовця. Одиницею емпіричного аналізу доцільно визначати психологічну характеристику в межах теоретично обґрунтованого функціонального блоку, тоді як психодіагностична методика виконує функцію інструменту її вимірювання. Наукова цінність підходу полягає у поєднанні аналізу рівня окремих характеристик із оцінюванням конфі-

гурації міжблокових зв'язків, що створює підґрунтя для диференційованого психологічного супроводу військовослужбовців відповідно до актуальних умов служби.

Ключові слова: військовослужбовці; учасники бойових дій; психологічна структура особистості; емпірична операціоналізація; бойова служба; копінг-стратегії; психологічна адаптація; соціальна підтримка.

Stanislav Khomenko

PhD Student, Faculty of Psychology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

EMPIRICAL INDICATORS OF THE PSYCHOLOGICAL STRUCTURE OF PERSONALITY IN COMBATANTS

ABSTRACT

Background. The psychological functioning of military personnel under combat conditions encompasses interrelated cognitive, emotional-regulatory, motivational-value, behavioral, and social characteristics. However, presenting psychodiagnostic findings as a collection of separate test scores limits the possibilities for a systemic analysis of personality and makes it difficult to determine which specific psychological characteristics are represented by the empirical data obtained. This highlights the need for a theoretically grounded operationalization of the psychological structure of personality in combatants.

Objective. To substantiate a system of empirical indicators of the psychological structure of personality in combatants and to assess its analytical utility by identifying between-group differences and examining patterns of cross-domain organization of psychological characteristics according to current military service conditions.

Methods. A cross-sectional comparative design was employed. The sample comprised 252 male service members with experience in performing military and combat-related duties: 126 serving in combat positions and 126 in rear-service positions. The theoretical model was operationalized across five interrelated domains: cognitive-analytical, emotional-regulatory, motivational-value, behavioral, and social-integrative. Quantitative variables were analyzed using the Shapiro–Wilk test, Mann–Whitney U test, and rank-biserial correlation as an effect-size measure; categorical data were analyzed using Pearson's χ^2 test and

Cramér's V . Cross-domain correlations were calculated separately for the combat and rear-service groups, and between-group differences in correlations were examined using Fisher's z transformation.

Results. Between-group differences were identified across all five functional domains. Service members in combat positions demonstrated higher intellectual productivity ($r_{rb} = .302$), intrinsic motivation ($r_{rb} = .408$), and extrinsic positive motivation ($r_{rb} = .461$), as well as more frequent use of emotional social support ($r_{rb} = .294$) and behavioral disengagement ($r_{rb} = .383$). They also showed higher levels of social expectations and vigilance. Active coping was more pronounced in the rear-service group ($r_{rb} = -.192$). Of the 78 theoretically specified cross-domain pairs, 27 showed statistically significant between-group differences in correlations. The largest differences concerned associations between internality and social support, as well as between emotional characteristics and behavioral strategies. The findings indicate that current service conditions are associated not only with the levels of individual psychological characteristics but also with the configuration of relationships among them.

Conclusions. The proposed operationalization enables a transition from a fragmented analysis of psychodiagnostic indicators to a systemic examination of the psychological structure of military personnel. A specific psychological characteristic situated within a theoretically grounded functional domain should serve as the unit of empirical analysis, whereas a psychodiagnostic measure functions as the instrument for its assessment. The scientific value of the proposed approach lies in combining the analysis of individual psychological characteristics with an assessment of the configuration of cross-domain relationships, thereby providing a basis for differentiated psychological support tailored to current military service conditions.

Keywords: military personnel; combatants; psychological structure of personality; empirical operationalization; combat service; coping strategies; psychological adaptation; social support.

How to cite (як цитувати):

Khomenko, S. EMPIRICAL INDICATORS OF THE PSYCHOLOGICAL STRUCTURE OF PERSONALITY IN COMBATANTS. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 12 (7), 123–135. <https://doi.org/10.31108/1.2026.12.7.7>

Хоменко, С. ЕМПІРИЧНІ ІНДИКАТОРИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТРУКТУРИ ОСОБИСТОСТІ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ. *ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС*, 12 (7), 123–135. <https://doi.org/10.31108/1.2026.12.7.7>

Дата отримання статті: 05.03.2026

Дата рекомендації до друку: 21.06.2026

Дата оприлюднення: 30.07.2026